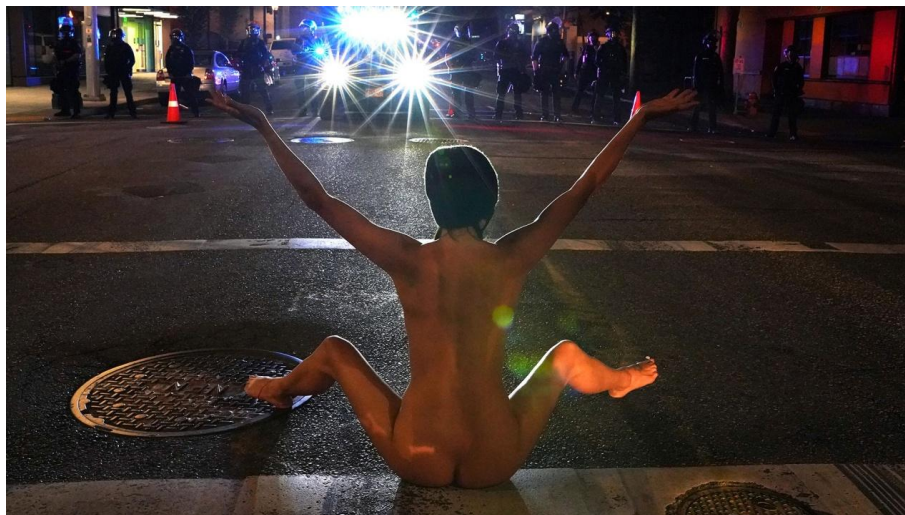

וינה 1920 - בלפור 2020 ועוד על מחאת נשים אצל פרויד ולאקאן / מלכה שיין¹

ה"מסלול" שאעשה כאן אתכם, כדי לתחום ולהציג בפניכם תיזה של פרויד ושל לאקאן בסמינר 4 על מחאת נשים, יעבור בין ככרות ערים גדולות בעולם, אולפני תקשורת משודרת וכתובה, וגם בין גלריות וקטלוגים לאומנות. בדרך נשתף בתמונות שליקטתי באינטרנט, צילומים שצולמו במהלך הפגנות, מיצגים ויצירות אמנות בנושא המדובר.

ובכן, בעיצומן של הפגנות מחאה ששוטפות את הארץ בחודשים האחרונים ואלפי תמונות שצולמו בהן, לכדה את תשומת ליבי תמונתה של ס' המפגינה הצעירה שצולמה חשופת חזה **ביולי האחרון** על פסל המנורה ועוררה בי סקרנות. רק ימים מועטים לפני כן, התפרסמו בתקשורת תמונותיה של המפגינה העירומה מפורטלנד שהפגינה למען זכויות אדם וזכתה לכינוי "אתנה העירומה", היא אלת המלחמה והחכמה במיתולוגיה היוונית.

הצלם דייב קילן העיד בראיון מקומי²: "כולם נראו מופתעים ודי המומים... נורו סביבה רימוני גז פלפל. האשה –שביסתה רק את ראשה ופניה - לא הוציאה מילה מהפה, היא היתה פגיעה לחלוטין. אם היו יורים בה, כשהיא ללא בגדים, זה היה מכאיב להחריד". בעתון הארץ כתבה שירה מייקין³ על מחאת נשים: "התצלום הזה מצטרף לשורה של תצלומים היסטוריים איקוניים, שהצליחו ללכוד את המפגש בין **כוח** ובין **פגיעות** אנושית" הנה אחדים שליקטתי:

¹ העבודה הוצגה בערב הפתיחה של שנת הלימודים תשפ"א ברשת הלאקאניאנית – על רקע מחאות סוערות שזכו לכינוי "מחאת בלפור".

² ב"אורגון לייב"
³ הארץ 20.7.20

שבדיה 1985

צ'ילה 2016

דרום קוריאה 2015

בתמונות ניתן להכיר במפגן הכרוך באומץ לא מבוטל. בהערה מקדימה וללא ספילור למה שיבוא
אחר כך, יחד עם פרויד ולאקאן, אוסיף ואומר: זו הפגנה של אומץ של מי שאין לה, אין לה מה
להפסיד. לא חלף זמן רב מאז פרסום תמונתה של
"אתנה העירומה" ועד שהופיעו גרסאות מקומיות.
האם זו תצורה של הדבקה היסטורית? חיקוי
התנהגותי? שמא מסורת רבת שנים של מחאת
נשים?

ובכן, ליידי גודיבה שלפי האגדה רכבה עירומה על סוסה על מנת לבטל את גזירות המיסים שהטיל השליט על נתיניו, בבשה את הדמיון והיתה דמות שלא איבדה מקסמה מאז המאה ה-11.

בעיצומן של ההפגנות בבלפור חזינו גם בצילומי גרסה מקומית של ניצבים בקומפוזיציה מרהיבה שעוצבה בהשראת ציור משנת 1830 של האמן ז'ן דלקרואה:

בחזית הציור אשה חשופת חזה המובילה את נס המהפכה הצרפתית: "החירות מובילה את העם".

גם הספֶרְג'יסטיות שלחמו בתחילת המאה הקודמת על זכות ההצבעה לנשים, סחפו אחריהן רבות ורבים בעולם. בתמונה, אחת ממנהיגות המחאה אמלין פנקהרסט שצולמה בלונדון 1907.

ובכן, גם במסורת היהודית מימי הביניים קיים מדרש: "**מדרש מעשה חנוכה**" הקושר אלמנטים דומים: אשה מוחה באומץ, מרד נגד השלטון וסמל מנורת הקנים. מסופר בו על גזירות שגזרו היוונים על היהודים נתיניהם, גזרות קשות שפגעו בכל תחומי החיים. כל הפרה נענתה באלימות קשה מצד השלטונות ועל פי המדרש מכיוון שהיהודים נשמעו לגזירות ללא מחאה, הוסיפו היוונים וגזרו עליהם עוד גזירות מרות ואפילו זו: שכל בתולה שנישאת צריכה להיבעל בלילה הראשון להגמון של המקום. קרוב לארבע שנים נמנעו היהודים מנישואין, עד לערב נישואיה של חנה בת הכהן הגדול

מתתיהו; ואז, קבל עם ועדה ומול פני אחיה הנדהמים, השילה מעליה את שמלתה ועמדה מולם עירומה. כשקמו אחיה להרוג אותה על ביזוי כבודם, נעמדה והטיחה בהם מילים קשות על אזלת ידם ורפיון רוחם להתקומם מפני אלימות השלטונית. המדרש מעמיד את מעשה המרי הנשי הזה כאות הפתיחה למרד החשמונאים ביוונים. ויש האומרים שאלמלא מחאתה, ספק אם הייתה עומדת היום מנורת הקנים סמוך למשבן הכנסת.

לאחר פרסום תמונתה של ס', מוחה בחזה חשוף, געשה הרשת בתגובות פוליטיקאים, אקטיביסטים חברתיים ואנשי תקשורת שהשמיעו דעתם בעד ונגד צורת מחאתה. היו שהרחיקו לכת וקראו להעמיד

אותה לדין, ביניהם יו"ר הכנסת, יריב לוין, שקרא: "בושה! זהו ביזוי סמלי המדינה." גם באולפן y-net דרשו בסוגיה, מנק.מבט פוליטית/מפלגתית, ושאלו: אמנות או פרובוקציה? גילי סיטון, אשר הוצגה כבלוגרית ומומחית לאמנות, השיבה: "החיבור הזה בין עירום, סמל לאומי ומחאה, יוצר כאילו תגובה של פרובוקציה אבל זה בעצם מהלך אמנותי".

המפגינה מבלפור צוטטה: "כשאני חושפת את החזה אני יכולה להעביר את המסר שלי ושישמעו אותי". מהמעט שסיפרה על עצמה, מסרה ס' בראיונות שהנה סטודנטית לעו"ס ומוחה על כך ששכרו של שר ללא תיק גבוה פי 10 לערך מגובה שכרה של עו"ס האחראית על 500 תיקים. לשאלה האם לא חששה שתפגע כך במאבק העו"ס, השיבה שאינה מייצגת את המאבק ולא את העובדים הסוציאליים אלא את עצמה ואת רצונה להתפרנס בכבוד. באולפן אחר העיר לה איתן בבל: "אם יורשה לי, לא הייתי ממליץ לעשות את זה". ס' השיבה ללא היסוס: "בגלל זה לא שאלתי אתכם, אתם מבינים?"

אמניות רבות ברחבי העולם וגם בישראל, יוצרות מיצגים ויצירות מחאה שגופן נוכח בהם ככלי ביטוי וחלק מהיצירה. ביניהן **מרינה אברמוביץ'** ממונטנגרו יוגוסלביה, שהוריה היו פרטיזנים, קומוניסטים אדוקים ואקטיביסטים. עבורם, כך העידה, "החיים הפרטיים נטולי חשיבות. חשובה הסיבה וצריך להקריב הכל למען הרעיון: עבור הורי זה הקומוניזם ועבורי האמנות".

מרינה אברמוביץ' אמנית גוף נועזת, העמידה את גופה בין השאר כפסל המתריס נגד פסליהם של רודנים שנבנו במדינות קומוניסטיות ועוד הרחיקה לכת, לא חסה על גופה, חרתה עליו בתער לטובת מיצג אמנות.

שירין נשאט, אמנית מהגרת מאיראן, שבצילומי פניה וגופה מוחה וחוקרת "איך ממשלות שונות מחליטות החלטות שונות לגבי נשים ומפעילות על גופן את האידאולוגיות שלהן".

"הביטחון בעצמת הגוף הנשי לצד מודעות לשבריריותו" במילותיה של **נשאט**, זהו בעצם מוטיב מרכזי בעבודותיהן של ארבע אמניות בנות זמננו המופיעות בסרט **גוף האמת** 2020 בחיפה.

אמנית שלישית שהוצגה בסרט זה; **קתרינה סיוורדינג**, חוקרת ויוצרת בעיקר בצילומי ראשה ופניה, את הפאשיזם ואת המורשת הנאצית

ועוד אחת, **סיגלית לנדאו**, אמנית ישראלית פורצת גבולות שעבודותיה ושמה הולכים לפניה מעבר לגבולות הארץ..

בדברי פתיחה לתערוכה בחיפה בנושא "המחאה הנשית" (2017) נכתב בין השאר: "...הגוף – לבוש או עירום – הופך לכלי מחאה ראשוני ומרכזי... הוא משמש דרך יעילה להסב את תשומת הלב לבעיות חברתיות ומצביע על המוכנות של המפגינות לסכן עצמן להשגת מטרות פוליטיות".

ומה באשר לפסיכואנליזה? איך היא מאירה על המחאה הנשית? ובכן, אותם מסמנים, מילים שציינתי קודם, ביניהם פרובוקציה, התרסה, ביזוי וכמובן מיניות ואהבה, פוגשים בסמינר IV של ז'ק לאקאן מ 7-1956. בסמינר הנפלא הזה המעוגן בחזרה לכתביו המונומנטאליים של פרויד, בשנת ה-100 להולדתו, מסר לאקאן את קריאתו והבניותיו לאחדים מהמקרים הקלאסיים שחקר פרויד בקליניקה - יצירות מופת כשלעצמן- ביניהם המקרה שפורסם ב-1920 המוכר בשם ההומוסכסואלית הצעירה. הנה תיאורו בקצרה:

המטופלת, נערה בת 18, בת טובים ממשפחה וינאית טובה, היא הפכה מושא לדאגת הוריה משום שהתאהבה וחיזרה אחר אשת חברה מפוקפקת, שהייתה מבוגרת ממנה בעשר שנים. עובדת היותה כרוכה בלהט אחר אותה גברת, גרמה לקושי רב ביחסיה עם משפחתה. האם, לפי דיווחו של פרויד, לא לקחה זאת קשה ובכל אופן לא לגמרי ברצינות. ואילו כעסו של אביה על התנהלותה, לא הרתיע אותה, נהפוך הוא, כעסו העצים בה את המוטיבציה להתמיד ואפילו לנקוט בסוג של התרסה כלפיו. היא פלירטטה עם הסכנה בדרך בה הפגינה את חיזוריה אחר הגברת האמורה, כשנהגה להמתין לה ברחוב, סמוך לבית הוריה, באופן שנתן פומבי לפעילותה. לאחר אירוע שהסתיים כמעט באסון, פנו ההורים לפרויד על מנת ש"יתקן" אותה. באותו היום יצא האב וראה את ביתו בין עוברים ושבים, מטיילת לצד אותה גברת. הוא הסיט לעברה מבט נוקב והתרחק מהמקום. הגב' שאלה את הנערה: "מיהו האיש?" והנערה השיבה: "זה אבי. והוא לא נראה שמח במיוחד". הגב', שכל ההתנהלות סביבה היתה למורת רוחה אמרה לנערה: "בנסיבות האלה לא נראה עוד". בתגובה לדחייתה אותה, קפצה הנערה מגשרון והפילה עצמה על פסי הרכבת, נפלה למטה, המילה בגרמנית: *niederkommen*, שברה כמה מעצמותיה אבל שרדה. פרויד שם לב לריבוי המשמעויות במילה *niederkommen* : לרדת מטה/ליפול וגם ללדת (תינוק).

לאקאן שבסמינר 4 נתן עדיפות למשלב הסמלי ולכניסה לסדר הסמלי הקודם לכל מה שקורה לסובייקט, העריך אותו כבסיס עליו ניתן לנסח אירוע, לנתח אותו ולתת לו משמעות ובהתאם לכך, הצביע על מאמציו של פרויד להסביר את התנהגותה החריגה של הנערה באוריינטציה אדיפאלית, "נורמאלית באופן מסויים". לנערה, שכבר התוודעה מול שני אחיה לעובדה ש"אין לה" היתה משאלה ש"יהיה לה" ילד מאביה. על רקע אותה משאלה אדיפאלית הפיקה הנאה רבה מטיפול בילדם של חברי משפחה. עד אותו הרגע בו פנתה לחיזורים יוקדים ואביריים אחר הגברת. ומהו אותו

אירוע שקדם להיפוך בעמדתה? שכן, זה משם שיש לתפוש מהו מקור המשבר שגרם ל"מהפך" ולנהייה אחר אובייקט לחלוטין מנוגד, לאישה. היתה זו אכזבה שנגרמה לה סביב גיל 15 כאשר אימה ילדה ילד לאביה. אח שלישי. זו הנקודה הקריטית שיש לקחת בחשבון במהלך שהוביל בסופו של דבר לנסיון האובדני. את הטינה והאגרסיביות שחשה אז כלפי אביה, הפנתה כלפי עצמה - לאחר הדחיה הקשה שספגה מהגברת, אובייקט ההתקשרות שלה. ההזדהות עם האובייקט (תינוק) זוהי בדיוק הנסיגה לנרקסיזם, מבהיר לאקאן ומדגיש: "כשאני עושה את הדיאלקטיקה של הנרקסיזם שבמהותה הינה היחס בין האני ובין הזולת, אני עושה דבר מלבד להוכיח מה שמשתמע מכל דרכיו של פרויד להביע עצמו". כאשר הפילה עצמה מעל הגשר *niederkommen*, זה ריכז באופן סמלי, טוען לאקאן, באמצעות סוג של משקעים, את כל האובייקטים שעל הפרק, רגע שהיווה סוג של קריסה לרכיבים קדומים. בסמינר הרביעי לאקאן חוזר ופורם את המקרה, מאתר בו רגעים של חתך, ממקם ומעגן את היחס לאובייקט ואת רגע הקריסה, תוך קשירה וירטואלית לשלושת המשלבים שאותם הוא מתאווה למסור ולבסס בהוראתו: הדמיוני, הסמלי והממשי ועוד מארגן את הנפשות הפועלות בקוורטט של סכמה יסודית שבנה - סכמה L.

הערה מקדימה על אהבה, אובייקט ומתנה פרויד קבע שטבע תשוקתה של הנערה אינו הומוסקסואלי גם בשל הבחירה שהינה מסוג זכרי, וגם בשל היותה אהבה אפלטונית בעצם. זו אהבה חצרנית ללא כל תביעה, תשוקה או ציפיה לקבל משהו בחזרה, וללא סיפוק. נהפוך הוא, היא מכוונת בדיוק לאי סיפוק. זו אהבה הנושאת אופי של מתנה של האוהב מעבר לכל הצהרה של הנאהב, ולאקאן הוסיף שמה שהנערה חיפשה באידאליזציה של האהבה, זה מה שהיא חסרה, שהנו מעבר לה, את הפאלוס כאובייקט מרכזי בכלכלה הליבידינאלית.

בסמינרים הראשונים שלו מיקם לאקאן את המסמן כאנטינומי לממשי וההתענגות בשלב זה כסבילה ומדומיינת והצביע על הבדל קיצוני בין המתנה כסימן של אהבה ובין אובייקט, השד למשל, הבא לספק את צרכי הילד. תסכול אהבה ותסכול התענגות אלו שני דברים נפרדים, טען L בהוראתו הראשונה, משום שתסכול אהבה לכשעצמו שזור ומעובר בכל היחסים האינטרסובייקטיביים העשויים להיווסד מאוחר יותר.

מסקנתו לפיכך: מה שנאהב באהבה הנו מעבר לסובייקט, זה את מה שאין לו. זה בדיוק ככל שאין לגברת את הפין הסמלי, כלומר הפאלוס, אבל כל דבר מצביע לעברה שיש לה, שכן היא האובייקט הנבחר להערצת הסובייקט... וזה למה היא נאהבת.

אמפוטנציה, פאלוס ומחאה גם במחאה של דורה (אידה באואר) עוסק לאקאן בסמינר IV. זהו המקרה הקלאסי ופרדיגמטי של ההיסטריה. לא ניתן להרחיב כאן במקרה. מה שאמסור עליו כאן זה

על מנת להצביע על סוגיית האמפוטנציה ומיקום הפאלוס בהקשר של מחאת הנשים המוצגת גם כאן. אזכיר בקצרה: כבר בפגישותיה הראשונות עם פרויד, הביעה דורה מחאה, התלוננה וטענה לצדק על ניהול רומן אסור בין אביה ובין גב' K. "כל התנהגותה הראתה את טענתה לצדק בנוגע ליחסים האלה". התערבויותיו של פרויד העלו שדורה ידעה לאורך זמן על קשרי הניאוף שקיים אביה עם גב' K, והיתה מודעת לעובדה שהוא חולה ואימפוטנט/חסר כח גברא (כנראה בשל מחלת העגבת) ובעצם סייעה באופן דיסקרטי ולאורך זמן לקיום הפגישות ביניהם. האנליזה חשפה שלא רק אביה, גם דורה עצמה הוקסמה מגב' K ופיתחה כלפיה רגשות עזים. גב' K היתה עבורה "האשה האחרת" העונה לשאלה הממגנטת גברים ונשים כאחד: מהי אישה? ולמה היא מתאווה? במקביל, ובאותן שנים, מר K, שבניגוד לאביה, היה גבר חזק ובעל און/הון, ש"יש לו את זה" (את הפאלוס) גילה דווקא עניין מיני בדורה. לאקאן מדגיש את הרגע בו הופר האיזון ו"נשברו הכלים", רגע מפתיע, היה זה הרגע בו מר K התוודה בפני דורה **שהוא** אינו מוצא עניין ברעייתו, גב' K. שהיא לא issue עבורו. בו ברגע פרצה מחאתה של דורה וזה הוא - הגבר הפוטנטי ובעל האון - זה שחטף מידיה סטירת לחי מצלצלת!

כזכור, במקרה של ההומוסקסואלית הצעירה: בהתרסה שוב ושוב מול בית אביה (בוינה) - אותו האב ש"יש לו את זה" שהרי העניק לאימה תינוק - היא הפגינה כיצד ניתן לאהוב מישהו לא רק על מה שיש לו, אלא בשל מה שאין לו, שכן, כפי שציין לאקאן, היא ידעה היטב שלא תימצא אצל הגב' שאחריה חיזרה, את הפין הסמלי, הפאלוס.

פריז, 2012 – התרסה של נשים צעירות
בעיצומה של הפגנה נגד נישואי
להט"בים

ומוינה בחזרה לירושלים נשאל: אולי זהו מפגן אימפוטנציה של הנשלט מול השליט הפוטנטי? אולי להיפך? ועוד: האם המחאה הנשית עונה ללוגיקה של שיח ההיסטרית בעימות עם שיח האדון?

הערה אחרונה: מעבר לזהות הפרטית של מפגינה תמונתה של ס' על מנורת הקנים, הפכה לסמל

המחאה של בלפור 2020, וזאת, על אף שהצהירה שאינה מייצגת אלא את עצמה. השמירה על אנונימיות ועל כיסוי הפנים במחאת נשים, לא רק בפורטלנד, בירושלים, או ברוסיה, למשל אצל קבוצת ה"פוסי ריוט" (Pussy Riot).

הסתרת הזהות הפרטית מופיעה כמוטיב בעבודות אמנות רבות העוסקות בנושא "המחאה הנשית", גם

בעבודות שהוצגו ב 2017 במוזיאון חיפה. עובדה שלא חמקה מעיניה של אוצרת התערוכה שכתבה: "באמצעות המסכה מרכיבי הנשיות מותכים זה בזה ויוצרים משמעות החורגת מגבולות זהותה הפרטית של אישה מסוימת".

תמר לנדברג

חושפות ומסתירות במוזיאון חיפה, 2017

גם בפסיכואנליזה, מעבר לזהות הפרסונה, מתוך הקליניקה שהיא תמיד חד פעמית, פרטיקולרית, של נערה אלמונית שזכתה לכינוי "ההומוסקסואלית הצעירה", התאפשר לפרויד להפיק את "הפסיכוגנזה של מקרה ההומוסקסואליות באשה" וללאקאן ששב לקרוא בכתביו, התאפשר לחדד ולדייק במכחול לשוני דק ובהיר את בוחו של המסמן על גופה, *niederkommt*, מסמן שבאופן מטונימי, חרץ עבודה בסובייקט, את המושג הסופי של התאבדות, מסמן שביטא את כל מה שמונח על הכף, את הגורם היחיד לכל הפרוורסיה שלה, וזאת, בהתאמה למה שפרויד הדגיש הרבה פעמים בנוגע לאיפיון של טיפוס מסויים של הומוסקסואליות נשית. ומהו אותו "הגורם הבלעדי לכל הפרוורסיה שלה"? תשובתו של לאקאן, צלולה וחדה: **אהבה יציבה וחזקה במיוחד לאב !!!**

אולי גם זו כותרת אפשרית לתמונתה של ס' על מנורת הקנים.